

RIPOLL i la cultura catalana a la segona meitat del segle X^e

per

Anscari M. Mundó

de l'Institut d'Estudis Catalans

No s'explicaria la florida cultural de Ripoll al segle XI, sota el guiatge del gran abat i bisbe Oliba (1008-1046), si no l'hagués precedit un primer renaixement sota els abats predescissors del segle X. L'abat Arnulf (948-970), que era a l'ensems bisbe de Girona, havia començat la tercera basílica del monestir, de la que en queden encara algunes restes aprofitades en l'estructura de l'actual, que és la consagrada el 1032 sota Oliba. Arnulf no pogué veure consagrada la seva, que ho fou el 977, quan governava el monestir l'abat Guitiscler (970-979). No tenim dades anteriors sobre la riquesa de la biblioteca monàstica; però sí que sabem que a la mort de Guitiscler hi havia a Ripoll més de 65 còdexs de molt valor. Sota els abats successius la biblioteca s'anà enriquint: al morir Seniofred (979-1008) eren 121 els còdexs posseïts per Ripoll, nombre que Oliba féu pujar a 192 i poc després fins a 240. Aquest ritme de creixement, com he dit, no s'explica sense una tradició cultural anterior. El segle X no va ésser tan obscur com voldria fer pensar una falsa creença escolar; com totes les èpoques, també va tenir els seus moments preclars, que l'historiador veurà no pot oblidar.

El món polític català girava aleshores entorn del comte de Barcelona, Borrell II (954-992) i del comte de Cerdanya i després també de Besalú, Oliba Cabreta (965-988/990), pare d'Oliba. El món religiós i cultural era dominat pel bisbe de Girona, Miró Bonfill (970-984), germà del Cabreta i per tant, oncle d'Oliba, i a la veç, comte de Besalú. Cal no oblidar que Miró fou qui consagrà la tercera basílica ripollesa el 977. Per tal de perpetuar la memòria de la cerimònia en redactà l'acta en un estil ampullós i hellenitzant, molt propi de la seva ploma, que feu impacte en els seus contemporanis mestres i deixebles de l'escola monacal.

Ripoll posseïa al segle X uns quants còdexs en escriptura visigòtica, alguns d'ells escrits a Catalunya, encara que no segurament al monestir, ja que aquest no fou fundat fins al 880 i dotat per Guifré el Pelós el 888. Però, si més no, aquests còdexs devien ésser utilitzats per als estudis dels monjos. Només han arribat fins a nosaltres un magnífic còdex sencer del segle X, de procedència mossàrab, del centre d'Espanya, i fragments d'altres dos del segle IX, tots ells en lletra visigòtica.

Ripoll posseïa un magnífic Psalteri carolingi del segle IX, escrit tot ell amb lletres d'argent sobre el fons del pergami emporprat. Sens dubte era un producte de la cort imperial franca. No sabem com hi anà a parar. Aquest còdex luxós va desaparèixer, com tants d'altres, al segle passat. El grup més important de còdexs, però, havia estat escrit al mateix monestir i en lletra carolina. Ens consta que l'activitat de l'escriptori ripollès no s'adreçava només a enriquir la pròpia biblioteca, sinó que treballava per encàr-

Barcelona, Arxiu de la Corona d'Aragó, Còdex Ripoll 106, foli 82. Mapa rudimentari d'Hispania al segle X.

recs de fora. El 958, en temps de l'abat Arnulf i del comte Borrel II, el monjo Joan transcrivía la Col·lecció canònica de Dionís el Petit, que fou enviada a la catedral d'Anicium (que després fou el cèlebre santuari del Puig o Le Puy) al cor de França. Un altre còdex amb obres d'Eugipi fou copiat a Ripoll damunt d'un exemplar procedent de Nàpols i portat de Roma per l'abat Arnulf quan estigué allí el 951. La còpia era cal·ligrafiada pels monjos ripollesos Sendred i Su-nyer.

La contribució cultural més important de Ripoll en aquesta època fou sens dubte d'haver proporcionat els materials científics que utilitzà Gerbert, el futur papa Silvestre II (999-1004), l'home més savi del seu temps. Atret per la ciència dels àrabs, Gerbert vingué a Catalunya per obra del comte Borrell, que l'havia descobert en el monestir d'Orlhac (Aurillac). Gerbert romangué a Vic i probablement a Ripoll durant els anys 967-970, i nuà amistat duradera amb l'ardiaca de Barcelona, Seniofred Llobet, autor d'obres científiques, traductor d'escrip-àrabs i introductor de l'astrolabi a l'Europa cristiana. Els bisbes Ató de Vic i Miró Bonfill de Girona mantingueren correspondència epistolar amb Gerbert i continuaren proporcionant-li diverses obres després de la seva partença de Catalunya. Com que la majoria d'aquestes obres només es trobava a la biblioteca de Ripoll —així, per exemple, tractats filosòfics, altres d'astronomia, geometria i matemàtiques, glossaris grecs i hebreus i d'autors clàssics llatins difícils

de trobar en la majoria de biblioteques europees dels segles X i XI —no és cap deducció abusiva pensar que Ripoll influí decisivament en la formació científica de Gerbert.

En un altre ordre de coneixements cal ponderar la riquesa de material artístic i literari acumulat en les tres grans Bibles escrites a Ripoll al començ del segle XI, i conservades les dues senceres en les biblioteques Vaticana de Roma i Nacional de París, i el fragment de l'altra a l'Arxiu reial de Barcelona. Els centenars de textos extrabíblics que contenen fan d'aquestes Bibles unes veritables enciclopèdies de l'Escriptura sagrada. Cal pensar que els compiladors d'aquestes Bibles, escrites en els primers anys d'abadiat d'Oliba, trobaren els materials literaris en els fons de la biblioteca acumulats durant el segle anterior.

No voldria cloure aquestes ratlles massa breus sobre la cultura ripollesa al temps de la consagració de la tercera basílica sense adduir un exemple il·lustratiu. El còdex 106 dels de Ripoll conservats a Barcelona fou copiat allí cap a la meitat d'aquell segle X. Conté, entre altres coses curioses d'astronomia, geometria i computística, un corpus d'agriomensors de l'època romana —és a dir, dels tècnics que trigonometraren tot l'imperi romà al segle I de Crist— únic del seu gènere en tota la península Ibèrica. El compilador de tot aquest material fou un tal Gisemund, possiblement un monjo de Ripoll. Val a dir que els textos sovint s'hi troben re-

sumits, no sempre ben compresos i fins i tot de tan en tan mutilats, pel que resulten poc entenedors. El que fa la joia d'aquest còdex és l'abundància d'il·lustracions geomètriques i d'agramensura que ajuden a comprendre els textos. En la descripció que es fa d'Hispania s'hi ha intercalat un mapa extremadament sintètic i esquemàtic, que per l'interès que mostra per les ciutats mediterrànies no dubto que fou concebut per un català; seria el primer mapa autòcton que coneixem. Dins d'un espai pentagonal allargat en vertical hi consten encerclats i en lletres capitals i uncials els noms de les ciutats següents: NARBONA, IMPURIAS (Empúries), IERUMDA (Girona), BARCHINONA (Barcelona), TERRACHONA (Tarragona), CARTAGO (Cartagena); UIGRANCIA CIUTAS (correctament escrit seria **Bringantia** o **Brigantium**, que s'acostuma a identificar amb A Cruèa o La Corunya), BRACARAM (Braga), GADIS (Cádiz). S'haurà notat que les ciutats han estat col·locades exactament a l'invers del que els tocaria en un mapa modern, és a dir, les atlàntiques, a la dreta i les

mediterrànies, a l'esquerra. En aquest costat i al sud s'hi veuen tres grans peixos, que indiquen la mar. Al costat esquerre superior hi han dibuixats esquemàticament uns vegetals (?) que potser indiquen boscos; em resisteixo a pensar que senyalen muntanyes, car aquestes haurien d'estar situades entre Narbona i Empúries. Creuria que la intenció de l'aprenent de cartògraf era més geopolítica-eclesiàstica que estrictament geogràfica, almenys pel que fa a Catalunya: Narbona era aleshores la metròpoli de les seues episcopals catalanes. En l'angle superior que deixen a fora l'espai marítim dels peixos i el que suposo selvàtic hi consta UUASCONIA (Bascònia o Gascunya). A l'altre angle superior dret s'hi llegeix MAFE TERRENO, que indicaria potser el Mediterrani (més que l'Atlàntic) contraposat a Bascònia.

El segle X a Ripoll, doncs, presenta sota l'aspecte cultural més interès del que hom podria imaginar. I encara queda molt camp per córrer als investigadors que vulguin dedicar-s'hi.

